

Before and After Wyclif: Sources and Textual Influences (12.–13. září 2016, Università degli Studi di Milano, Itálie)

Během dvou proslulých zářijových dní se Milano stalo téměř po dvou dekáдах opět nejvýznamnějším centrem i pomyslnou Mekkou wyclifovského bádání. Centrum Lombardie hostilo první mezinárodní setkání badatelů nad dílem významného pozdně středověkého anglického myslitele Jana Wyclifa († 1384) již v únoru 1999. Tehdy byly na programu jednání různorodé aspekty jeho myšlení.¹ Po dlouhých sedmnácti letech se pokusil generačně obměněný tým organizátorů – dvou pracovníků z Oddělení filosofie milánské university, jmenovitě Stefano Simonetta patřící do střední generace badatelů, jež se dlouhodobě zabývá politickou teorií Evangelického doktora, a Luigi Campi, mladý badatel specializující se na metafyzické aspekty Wyclifova myšlení či editorskou práci – navázat i pokračovat ve zdejší tradici wyclifovských symposií. Ve srovnání s první konferencí, cílenou výhradně na osobnost či dílo anglického reformního mistra, byl tematický záběr druhého mezinárodního setkání mnohem širší. Záměrem organizátorů druhého a ambiciózněji koncipovaného mezinárodního podniku, jež hostil honosný neoklasicistní Palazzo Greppi, bylo zmapovat jednak širší vliv na anglického myslitele, zejména pak sledovat dopady účinku i dějiny působení jeho myšlení či textů na další autory v pozdním středověku, a to jak v anglickém prostředí, tak i v geografickém prostoru kontinentální Evropy. Vytyčený cíl se podařilo naplnit pozváním nejenom řady současných renomovaných znalců díla a recepce Jana Wyclifa z celého světa, včetně České republiky, ale též i nastupující generace mladých badatelů.

Po úvodních proslovech vrcholných akademických pracovníků milánské university a organizátorů zahájila pondělní konferenční jednání klíčovým referátem současná nestorka wyclifovských studií Anne Hudson (Honorary Fellow of the Lady Margaret Hall College, University of Oxford). Nejprve stručně zrekapitulovala nejvýznamnější milníky současného wyclifovského bádání za posledních čtyřicet let. Upozornila na stálý význam Wyclifova katalogu děl i soupisu dochovaných rukopisů Williella R. Thomsona z roku 1983, rovněž na *editio princeps* stěžejního filosofického traktátu *De universalibus* Ivana J. Müllera z poloviny osmdesátých let 20. století, která zásadním způsobem proměnila kontury současných debat a dále připomněla řadu vlastních důležitých rukopisných nálezů, korekcí či oprav, jež publikovala během poslední dekády. Vytyčila rovněž dva ambiciózní cíle pro budoucnost. Na prvním místě je potřeba pokračovat v editorské práci na doposud zcela neznámých Wyclifových pojednáních, konkrétně *De ideis*, *De tempore*, *De scientia Dei* či komentáři k *Fyzikám*, které nepochybně odhalí doposud neznámé horizonty i perspektivy myšlení Evangelického doktora. Dále bude nutné rozšířit započatou práci na nových historicko-kritických edicích již vydaných děl, jež by měly postupně nahradit více jak třicet svazků Wyclifových pojednání publikovaných pod patronací Wyclif Society (jež svou činnost ukončila již v roce

¹ Mariateresa FUMAGALLI – Beonio BROCCIERI – Stefano SIMONETTA (eds.), *John Wyclif, Logica, politica, teologia. Atti del Convegno Internazionale Milano, 12-13 febbraio 1999*, Tavarnuzze – Impruneta – Firenze 2003.

1921), protože obsahují celou řadu chyb i jiných nedostatků způsobených často chvatnou či špatnou kolací rukopisů a jejich následným zpracováním, případně ignorováním některých důležitých kodexů z bohemikální tradice.

K jakým překvapivým výsledkům může dospět práce na nové historicko-kritické edici doposud známých děl, demonstroval v prvním referátu jeden ze současných mladých badatelů Mark Thakkar (Arché, Philosophical Research Centre for Logic, Language, Metaphysics and Epistemology, University of St Andrews). Před nedávnem se tento historik filosofie a dějin logiky ujal úkolu připravit spolehlivé vydání souboru Wyclifových logických traktátů, známých pod tituly *De logica* a *Logice continuatio*, jež byly publikovány ve třech svazcích *Wyclif Latin Works* mezi roky 1893 až 1899. Thakkar se ve svém příspěvku zaměřil pouze na jeden z řady traktátů ze souboru *De logica*, konkrétně na text tematizující problematiku odvozování, vyvozování či logických důsledků (*De consequencia*). Jestliže Michael H. Dziewicki, vydavatel edice prvního svazku logických děl vydaného v roce 1893, měl k dispozici v té době pouze jediný známý rukopisný monument bohemikálního původu (Wien, ÖNB 4523, fol. 1r–16r), v průběhu 20. století byly objeveny další dva nové kodexy (první Erfurt, Bibliotheca Amplonian 4° 253, fol. 1r–24v, je podchycen v katalogu Williella R. Thomsona, dále druhý – Thomsonovi neznámý – Schlägl, Stiftsbibliothek Cpl. 78, fol. 203r–238r). Oba nové rukopisy na řadě míst opravují a zcela mění znění Dziewického více jak sto let staré edice. Thakkar tento poznatek demonstroval na jedné pasáži z dostupného vydání *De logica*, konkrétně na osmém pravidlu pro logické odvozování.² Vše nasvědčuje tomu, že nová historicko-kritická edice výrazným způsobem zkoriguje některé současné vlivné interpretace Wyclifovy logiky i sémantiky, silně ovlivněné paradigmatickým analytické filosofie. Mladý historik dějin filosofie a logiky rovněž upozornil na význam některých žánrových shodných logických traktátů anglické provenience z druhé poloviny 14. století, jež Evangelický doktor prokazatelně využil během práce na svém textu. Zároveň Thakkar sledoval dějiny působení tohoto Wyclifova krátkého pojednání ve slavné oxfordské příručce logiky užívané pro výuku během 15. století, která na řadě míst přejímá doslovné pasáže přímo z žánrově podobného traktátu anglického reformního mistra, přičemž se však vyhýbá některým jeho teologickým digresím či problematickým příkladům. Nakonec se mladý historik filosofie a dějin logiky pokusil vyrovnat s Wyclifovou předmlouvou k celému cyklu logických pojednání, ve které Evangelický doktor úzce propojuje tradici terministické logiky s hermeneutikou Písma, jež je předmětem odborné diskuse již několik dekad. Thakkar po zohlednění výsledků aktuální diskuse navrhl nový název pro první část souboru Wyclifových logických traktátů. Místo Dziewického titulu *De logica* se kloní k tomu, aby první část souboru nesla název *De logica sacre scripture*.

Úvodní blok prvního dne konference byl dále věnován výhradně logickým aspektům myšlení v období před i po působení Evangelického doktora. Na Thakkarův podnětný referát navázali dva současní renomovaní znalci. První z nich, Alessandro D. Conti (Dipartimento di Scienze Umane, Università dell'Aquila), se dlouhodobě věnuje především logicko-sémantickým teoriím pozdně středověkého realismu a ve svém konferenčním

² Johannes WYCLIF, *De logica*, ed. M. H. DZIEWICKI, London 1893, s. 44/29–30: „Alia regula est ista: ab universalis ad suam singularem affirmativam cum debito modo, ubi singulares significant res corruptibiles, valet consequentia.“ Po kolaci všech tří rukopisů bude mít uvedená pasáž v nové edici tuto podobu: „Alia regula est ista: ab universalis ad suam singularem affirmativam sine debito medio, ubi singulares significant res corruptibiles, non valet consequentia.“ (Podržené jsou odlišnosti mezi Dziewického edicí a Thakkarovou novou kolací.)

vystoupení objasnil doposud neznámé spojnice i některé nové subtilní posuny v této tradici myšlení, především pak u oxfordských realistů. Italský historik filosofie dlouhodobě sleduje zejména koncept reálné věty či výpovědi (*propositio in re*), jež tvoří teoretickou páteř pozdně středověkých realistických logicko-sémantických teorií, známý z poslední verze komentáře k *Ars vetus* anglického filosofa Waltera Burleyho († po 1344). Conti ve svém příspěvku ukázal, do jaké míry Wyclif na Burleyho koncepci navázal a co z ní odmítl. Poté demonstroval, jak se vliv této koncepce promítá na vztah mezi jednotlivými podstatami a substanciálními i akcenciálními formami u oxfordských realistů, tj. skupiny myslitelů, kteří subtilním způsobem transformovali myšlení Evangelického doktora, čili u Jana Sharpeho († po 1415), dále Roberta Alyngtona († 1398), Viléma Milverleyho, Viléma Pengy-bulla, Jana Tarteise, Rogera Whelpdaleho a Pavla z Benátek († 1429).³

Na Contiho důležitý příspěvek navázal Laurent Cesalli (Département de Philosophie, Université de Genève), další významný současný znalec myšlení Jana Wyclifa a autor vlivné teze o pan-propozicionálním charakteru myšlení anglického reformního mistra, zevrubnou analýzou vztahu propozicionální sémantiky, hlavně však ontologických entit existujících na způsob agregátu či shluku. Na řadě míst v korpusu Wyclifovým děl je možné narazit na entity, jež mají vyšší typ jednoty a jsou složeny z částí, avšak nesdílejí stejný ontologický základ (podstatu). Jako příklad takové entity je možné uvést např. pomyslná jsoucna nebo obecninu člověk v jejím vztahu k jednotlivinám. Podle Wyclifova názoru jsou všichni jednotliví lidé shlukem či agregátem obecniny člověka, který sice sdílí jeden druh (tedy lidství), ovšem navzájem se jako jednotlivci od sebe odlišují ve svých dílčích substrátech, tedy individuálních podstatách. Cesalli rovněž upozornil na velmi důležitou skutečnost a projevy těchto subtilních názorů Evangelického doktora nejenom v rámci jeho epistemologie či ontologie, ale poměrně překvapivě též v eklesiologii. Wyclif totiž považuje dokonce i církve (bojující, zvítězilou, spící a obecnou) za zvláštní typ jsoucna na způsob shluku či agregátu. Původem švýcarský filosof se pokusil rovněž z historického hlediska zrekonstruovat i vývojovou linii genese těchto názorů, přičemž navrhl některé zajímavé spojnice mezi Burleyem a Wyclifem, překvapivě rovněž mezi Petrem Abélardem a Wyclifem.

Druhý blok prvního dne nebyl již zcela monotematicky zaměřen jako první a přinesl pestrou směsicí referátů, ať již z oblasti metafyziky, z přírodní filosofie či teologie Jana Wyclifa, spolu se sledováním dějin působení některých dílčích figur jeho myšlení, případně textů. Otevřel jej Ota Pavlíček (Collegium Europaeum, FF UK a FLÚ AV ČR) příspěvkem o pojetí první látky u Jana Wyclifa a transformativní recepci tohoto konceptu u českých realistů, tj. Stanislava ze Znojma († 1414), Štěpána z Pálče († 1424), Jana Husa († 1415) a Jeronýma Pražského († 1416). Český badatel patří do mladé generace a specializuje se na pozdně středověkou bohemikální filosofii. V referátu úzce navázal na analýzu konceptu první látky Evangelického doktora, který na prvním milánském symposiu přednesl Zenon Kaluža a na rukopisné výzkumy bohemikálních pramenů Viléma Herolda. Pavlíček

³ Podrobněji k oxfordským realistům zejména Johannes SHARPE, *Quaestio super universalialia*, ed. Alessandro D. CONTI, Firenze 1990, s. 211–238, 295–336, taktéž Alain DE LIBERA, *La querelle de universaux. De Platon à la fin du Moyen Âge*, Paris 1996, s. 402–428. Z aktuálních prací např. Alessandro D. CONTI, *Johannes Sharpe's Ontology and Semantics. Oxford Realism Revisited*, Vivarium 43, 2005, s. 156–186; též, *Wyclif's Logic and Metaphysics*, in: Ian Christopher Levy (ed.), *A Companion to John Wyclif, Late Medieval Theologian*, Leiden – Boston 2006, s. 118–125, případně A. D. CONTI, *Realism*, in: Robert Pasnau – Christina van Dyke (ed.), *The Cambridge History of Medieval Philosophy II*, Cambridge 2010, s. 657–659.

akcentoval stěžejní roli raného díla Stanislava ze Znojma v českém intelektuálním prostředí na přelomu 14. a 15. století, díky němuž byla tato Wyclifova teorie recipována nejenom v kladném, nýbrž i v negativním smyslu. Vážený senior českého universitního národa explikoval teorii první látky v rámci svých úvah o stvoření, když ji s jistými subtilními úpravami formuloval v návaznosti na anglického reformního mistra, přičemž Stanislavovo řešení výrazným způsobem ovlivnilo Jana Husa (konkrétně jeho ranou universitní otázku o první látce). Další čeští intelektuálové, jmenovitě Štěpán z Pálče a Jeroným Pražský, v kritické debatě nejenom s Wyclifovými pojednáními, nýbrž i se Stanislavovými texty posléze rozvinuli vlastní subtilně modifikované teorie první látky, jež obohatili o některé zajímavé dílčí filosofické figury (kupř. *gradus localis* Štěpána z Pálče), případně o zajímavé zdroje ze starší filosofické tradice (jako třeba o Chalcidiův latinský překlad Platónova dialogu *Timaios* Jeroným Pražský).

Již řadu dekád jsou předmětem odborných diskusí specialistů na pozdně středověkou vědu a přírodní filosofii názory Jana Wyclifa na kontinuum i jeho atomistická teorie. Nový pokus o zasazení Evangelického doktora do širšího rámce středověké tradice přírodně-filosofických názorů, včetně přezkoumání vlivu Roberta Grossetesteho na anglického reformního mistra i dějiny působení jeho teorií prezentoval během druhého bloku milánské konference současný významný badatel Aurélien Robert (Centre d'Études Supérieures de la Renaissance, Université François-Rabelais de Tours a CNRS, INSHS). Francouzský historik dějin atomismu nejprve věnil Wyclifův koncept kontinua – chápaného jako body na přímce v homogenním prostoru – do zcela nového výkladového rámce, a to do novopythagorejské středověké tradice či jinak matematické teologie.⁴ Matematická teologie byla, jak Robert doložil, silně inspirována Boéthiovou teorií čísel známou z díla *De institutione arithmetica* a její vliv je možné postihnout u jedné z vůdčích osobností chartreské školy Thierryho ze Chartres († cca 1155), později pak u Roberta Grossetesteho († 1253), Mikuláše z Autrecourtu († 1369) či Mikuláše Kusánského († 1464). Francouzský specialista na dějiny atomismu se následně věnoval základním konturám Wyclifovy teorie atomů traktované v dílčích pasážích díla *Logice continuatio* a v *Triologu* s přihlédnutím k návaznosti na Grossetesteho. Robert rovněž naznačil pozoruhodné dějiny působení konceptu kontinua a atomismu anglického reformního mistra. Jsou vysledovatelné v doposud málo známém díle oxfordského realisty Rogera Whelpdaleho *Tractatus de compositione continui ex non quantis*, který se dochoval hned ve třech kodexech bohemikálního původu (Praha, Národní knihovna ČR, V.H.33, fol. 76v–100r; Praha, Archiv Pražského hradu, M.82, fol. 91r–110v; Wien, Österreichische National Bibliothek, 4002, fol. 54v–80v). Referát francouzského specialisty tak otevřel otázku zkoumání vlivu tohoto Whelpdaleho pojednání, potažmo atomistických teorií, na pražské universitě v 15. století.

Poměrně intenzivní zájem je v současném wyclifovském bádání věnován i různým aspektům eklesiologie Jana Wyclifa. Celou řadu nových a zásadních výsledků přinesl intenzivní rukopisný výzkum Anne Hudson. Na její závěry i výsledky českého odborného bádání za posledních více jak padesát let navázal Martin Dekarli (Institut für Mittelalterforschung, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien), badatel patřící do mladé generace mapující dopady účinku pozdně středověké nominalistické i realistické tradice ve střední

⁴ David ALBERTSON, *Mathematical Theologies, Nicholas of Cusa and the Legacy of Thierry of Chartres*, New York 2014.

Evropě (zejména na pražské a vídeňské universitě). Ve svém příspěvku sledoval eklesiologické myšlení v pražském reformním diskursu v textech z rozmezí let 1384 až 1414, konkrétně v synodálních kázáních Matouše z Krakova († 1410), ve fragmentárně dochovaném eklesiologickém traktátu Vojtěcha Raňkova z Ježova († 1388), v dílčích partiích *Pravidel* Matěje z Janova († 1393) a v několika textech Jana Husa († 1415). Český badatel nejprve zdůraznil význam pražské nominalistické tradice v poslední třetině 14. století i žánrově pestré množiny textových monumentů z prostředí pařížské university, které vtiskly doktrinální pečeť lokálnímu intelektuálnímu diskursu, zároveň poukázal i na důležité působení některých vlivných anglických autorit (jako Richarda Brinkleyho, Richarda Billingham, Viléma Heytesburyho, Tomáše Bradwardineho i dalších) dávno před znalostí děl Jana Wyclifa. Následně prokázal vliv významných pařížských konciliárních traktátů, konkrétně *Dialogu* Viléma Ockhama († 1347) a *Epistola concordiae* Konráda z Gelnhausenu († 1390), v pojednáních Vojtěcha Raňkova z Ježova i Matěje z Janova. Nakonec rekontextualizoval výsledky výzkumů Anne Hudson o recepci polemických pojednání Evangelického doktora v českém reformním diskursu během první dekády 15. století. Čeští reformní horlitélé měli již minimálně od roku 1400/1401 jasnou představu o eklesiologických názorech anglického reformního mistra díky rané recepci dvou jeho pozdních, avšak populárních děl – *Dialogus* a *Trialogus* – či cyklů některých jeho kázání. Vliv i působení nejvýznamnějších Wyclifových polemických spisů (*De ecclesia*, *De dominio divino* a mnoha dalších) v pražském reformním prostředí je doložitelný až po polovině roku 1407, tedy v období po kurýrním podniku Mikuláše Faulfiše a Jiřího z Kněhnic, kterým se podařilo v Oxfordu (i jinde) opsat kopie pozdních polemických pojednání a úspěšně je dopravit do Prahy. Nejvýznamnější Wyclifovy polemické spisy rovněž silně ovlivnily eklesiologii Jana Husa, jejíž hlavní konceptuální linie vznikla v sérii textů z období od druhé poloviny roku 1407 až do roku 1414.

Zcela nové i překvapivé závěry týkající se jednoho z důležitých metafyzických traktátů anglického reformního intelektuála patřícího do cyklu *Summa de ente* – známého pod titulem *Purgans errores circa veritates in communi* – představil na milánském fóru jeden z nejvýznamnějších současných znalců rukopisného díla Jana Wyclifa, Ivan J. Müller (Votice/Freiburg i. Br.). Český badatel aktuálně připravuje novou historicko-kritickou edici tohoto textu. Müller na základě důkladného studia dnes známých i dostupných rukopisů, dále po shromáždění všech relevantních odkazů rozestých po celém *corpus wyclifasticum* došel k závěru, že pojednání, které editor Michael H. Dziewicki ve vydání z roku 1909 pojmenoval *Purgans errores circa veritates in communi* na základě explicitu důležitého cambridgeského kodexu (Cambridge, Trinity College, B.16.2, fol. 16rb), však v době, kdy jej Wyclif dokončil, i v rámci rukopisné tradice neslo název pouze *De veritatibus in communi*. Müller taktéž naznačil, že i další metafyzický traktát známý dnes jako *Purgans errores circa universalialia in communi* bude mít ze stejného důvodu v připravované edici taktéž zcela nový titul, patrně buď pouze *De universalibus* či, aby nedocházelo k záměnám s již vydaným *Tractatus de universalibus*, s dodatkem pořadového čísla *De universalibus I*. Poslední zmíněnou tezi vznesl přední český badatel již v rozsáhlém úvodu vydání k Wyclifovu olbrímímu traktátu o obecninách před více jak třemi dekádami a na milánské konferenci ji detailněji rozvinul i mnohem podrobněji rozpracoval.⁵

⁵ Johannes WYCLIF, *Tractatus de universalibus*, ed. I. J. MÜLLER, Oxford 1985, s. XXXV.

První den konference uzavřel přednáškou o dějinách působení eucharistické nauky Jana Wyclifova v období mezi roky 1380 až 1430 další ze současných renomovaných specialistů, tentokrát na teologické aspekty myšlení anglického reformního mistra, americký historik teologie Ian Christopher Levy (Theology Department, Providence College). Wyclifovu eucharistickou nauku – označovanou jako remanence, tzn. názor, že při konsekraci hostie nedochází ke změně podstaty chleba i vína na podstatu Kristova těla a jeho krve, který vychází z filosofických názorů anglického mistra o nemožnosti anihilace stvořeného jsoucna – známe z jednoho pojednání ze středního období jeho literární činnosti (*De benedicta incarnatione*), vrcholnou podobu hlavně ze dvou pozdních teologických traktátů (*De eucharistia* a *De corpore Christi*) datovaných dnes k počátku osmdesátých let 14. století či dalších pozdních spisů. Kontroverzní teorie anglického reformního intelektuála se velmi záhy stala terčem ostré kritiky z pera františkána Viléma Woodforda († cca 1400) a později karmelitána Tomáše Nettera († 1430) či dalších katolických teologů. Levy v detailním zkoumání Woodfordových a Netterových spisů, včetně záznamů z procesních řízení, vznesl velmi podnětnou tezi o Wyclifově důležité roli pro vývoj dějin dogmatu. Heterodoxní názory anglického reformního mistra na svátost oltářní představovaly jakýsi negativní pól či společný negativní jmenoval, vůči kterému se mohli vymezit pozdně středověcí katoličtí teologové při nalezení ortodoxní podoby eucharistické nauky.

Druhý den milánské konference a třetí blok referátů byl opět velmi různorodý. Dva příspěvky se zaměřily na různé motivy z kazatelských sbírek Evangelického doktora, jiné se pokusily o dílčí komparaci konkrétních metafyzických figur, ať již mezi Wyclifem a některými jeho duchovními předchůdci nebo jeho pokračovateli, případně se snažily postihnout dějiny působení některých pojednání z *corpus wyclifasticum* v textech pocházejících převážně z 15. století. Úterní konferenční sekci otevřel Jindřich Marek (Ústav informačních studií a knihovnictví, FF UK, Praha) přednáškou o významu vlivu pojednání Jana Wyclifova na dílo českého reformního teologa Jakoubka ze Stříbra († 1429). Český badatel patřící do mladé generace se specializuje na výzkum rukopisných památek, zvláště české reformace. Marek se ve svém referátu nejprve kriticky vymezil proti vlivné tezi nonkonformního benediktýna Paula De Vooghta, který před více než čtyřmi dekádami značně nivelizoval vliv Evangelického doktora v díle českého teologa, dále i proti některým tendencím v současné diskusi zdůrazňujícím Jakoubkovu spřízněnost a úzkou návaznost výhradně na zakladatele systematické teologie české reformace, Matěje z Janova.⁶ Mladý český historik potvrdil vliv Pařížského mistra na českého reformního teologa v cyklu pojednání spjatých s problematikou kalicha. Dále připomněl, že o něco později vzniklé sbírky Jakoubkových kázání, například z období let 1413 až 1414, či dokonce jeho výklad desatera pocházející z dvacátých let 15. století, jsou prokazatelně silně prosáklé řadou textů anglického reformního mistra. V dílčích kázáních ze zmíněného postilového cyklu prokázal vliv *Trialogu*, *Opus evangelicum*, *De blasphemia*, ve výkladu desatera pak působení *De mandatis divinis*. Marek naznačil i způsob, jakým prominentní představitel teologie české reformace nakládal s pojednáními anglického reformního mistra ve svých textech. Cíleně si vybíral pasáže, jež rezonovaly s programovými tezemi reformního programu a ty, které nevyhovovaly cílům českých horlitelů, ponechal zcela stranou.

⁶ Paul DE VOOGHT, *Jacobellus de Stříbro († 1429), premier théologien du hussitisme*, Louvain 1972, s. 295–316; Helena KRMIČKOVÁ, *Studie a texty k počátkům kalicha v Čechách*, Brno 1997, s. 54–60, 86–119.

Další referáty třetího bloku nabídlý pohled do kazatelské literární dílny Jana Wyclifa. V současné odborné diskusi je rozsáhlým i značně různorodým kazatelským sbírkám anglického reformního mistra konečně věnována zasloužená pozornost jakožto nedílné součásti jeho literárního díla, což zhruba do sedmdesátých let 20. století neplatilo a postilové cykly stály mimo pozornost odborného výzkumu. Významnou měrou se o to zasloužila již několikrát zmíněná Anne Hudson nejenom detailními rukopisnými sondami či studii, ale též vydáním jejich vernakulárních překladů.⁷ Na rozsáhlé výzkumy nejnámější wyclifovské badatelky navázal ve svém konferenčním příspěvku o žánrech a metodě pozdních kázání Evangelického doktora anglický literární historik Kantik Ghosh (Trinity College, University of Oxford), jenž se v odborné diskusi během posledních dvou dekad etabloval jako specialista na biblickou hermeneutiku Jana Wyclifa i lollardské duchovní dědictví. Ghosh upozornil na velmi osobitý charakter pozdních kázání anglického reformního mistra. Dochované sbírky nám vydávají svědectví o pozoruhodné aplikaci směsice jeho základních metodologických konceptů – teorie obecnin, propozicionálního realismu, atomismu, názorů na čas i kontinuum, holistické hermeneutiky Písma, případně stylizovaných odkazů na autoritu sv. Augustina – i v rámci kazatelských promluv. Wyclifův (na svou dobu) zvláštní a z metodologického hlediska holistický přístup se záhy stal terčem útoků i posměchu ze strany jeho oponentů (např. Kenninghama, Gersona, Nettera nebo dalších). Vše nasvědčuje tomu, že díky značným teoretickým nárokům či obtížnému literárnímu stylu co do členění nebo obsahu, byly některé z kazatelských cyklů určeny výhradně pro poměrně úzkou vrstvu či okruh vzdělaných recipientů ovládajících latinu. Naznačené skutečnosti ovšem nezabránilly realizaci lollardského podniku vernakulárních překladů Wyclifových postilových sbírek. Anglický literární historik zdůraznil těžkosti, úskalí i výzvy, před kterými následovníci Evangelického doktora stáli při pořizování jejich převodů. Ghosh představil i různé překladatelské strategie. Velmi obtížná a těžko přeložitelná místa v dílčích kázáních anglického mistra byla překladateli pro potřeby laických čtenářů buď výrazně přepracována, nebo velmi zjednodušena, případně zcela vynechána.

Dalším z přednášejících, kdo na milánském fóru navázal na výsledky výzkumu kazatelských sbírek Anne Hudson, byl Sean Otto (Toronto School of Theology, University of Toronto) profilující se výzkumem morální teologie anglického reformního intelektuála. Vystoupil s dílčím referátem o doktrinnálních zdrojích některých jeho postilových sbírek. Mladý kanadský historik teologie nejprve nastínil hlavní konceptuální linii pastorální teologie Evangelického doktora, jejíž centrum tvoří koncept evangelického zákona či Kristova božího zákona a vzorové Kristovo jednání i láska, dále dodržování desatera jako nejvyšší závazek vůči Bohu. Naznačené hlavní rysy morální teologie Jana Wyclifa poté odstínil od pastorální teologie žebavých řádů, založené – dle jeho interpretace – na etice ctností. Nakonec Otto identifikoval hlavní doktrinnální zdroj mnoha pasáží tematizujících morálně-teologické motivy v kázáních anglického reformního mistra – rozsáhlé pastorální kompendium *Summa de vitiis et virtutibus* dominikána Viléma Peraulta († 1261).

Dva závěrečné konferenční příspěvky nabídlý zajímavé komparační sondy. V prvním z nich se pokusila významná současná znalkyně přírodně-filosofický teorií i díla Roberta Grossetesteho († 1253), italská badatelka Cecilia Panti (Dipartimento di studi letterari filosofici e di storia dell'arte, Università di Roma Tor Vergata) objasnit vztah názorů na

⁷ Anne HUDSON – Pamela GRADON (eds.), *English Wycliffite Sermons*, Vol. I–V, Oxford 1983–1995.

obecniny mezi Grossetestem a Evangelickým doktorem. Otázka vlivu schématu pěti typů obecnin anglického myslitele vrcholného středověku a jeho recepce v některých pojednáních Jana Wyclifa je v odborném diskursu z různých stran traktována již minimálně tři dekády, zmínit můžeme pokusy Richarda W. Southerna, Alaina de Libery či zcela nedávný Edgarda Lairda.⁸ Nejčastěji bývá v souvislosti s Wyclifovým pojetím obecnin zmiňována partie z Grossetestova komentáře k Aristotelovým *Druhým analytikám*, kterou Wyclif zakomponoval do svého rozsáhlého traktátu o obecninách či do *Logice continuatio*. Italská historička dějin středověké filosofie se pokusila nejdříve o nový systematický výklad Grossetesteho chápání obecnin, silně prosyceného novoplatónskou tradicí (konkrétně pojednáními Eustratia z Nikaie). Připomněla i další texty (kupř. *De statu causarum* či *De subsistentia rei*), ve kterých významný anglický myslitel vrcholného středověku pojednal o problematice obecnin. Akcentovala dále, že i některé pasáže z Grossetesteho textů přejeté Wyclifem překvapivě tematizují i teorii reálné predikace. Panti ve svém referátu vznesla velmi zajímavou a podnětnou hypotézu, kterou však bude třeba verifikovat hlubším výzkumem. Wyclif byl nepochybně silně ovlivněn Grossetestovým schématem obecnin, ovšem ve dvou svých textech jej zadaptoval pod vlivem diskuse vedené v průběhu 14. století a prizmatem vlastních teoretických názorů. Další silné stopy vlivu anglického myslitele vrcholného středověku Panti zaznamenala dokonce i v konceptu reálné predikace Evangelického doktora.

Druhé mezinárodní milánské setkání uzavřel přednáškou o Wyclifově pojetí idejí v interpretaci českého realisty Stanislava ze Znojma renomovaný znalec teologie i filosofie Jana Wyclifa a též překladatel *Dialogu* do současné angličtiny, Stephen E. Lahey (Department of Classics and Religious Studies, University of Nebraska-Lincoln). Americký historik dějin filosofie v závěrečném referátu vyšel z materiálů k připravované *editio princeps* Wyclifova doposud málo známého traktátu *De ideis*, na jehož základě naznačil hlavní strukturu konceptu idejí anglického myslitele. Poté analyzoval jednotlivé pasáže Stanislavových spisů – *De universalibus (maior)*, *De vero et falso*, *De universalibus (minor)* – a stručně objasnil pojetí významného českého realisty, konkrétně jednak jednoznačné shody, ale též i zřetelné odlišnosti od konceptu Evangelického doktora (např. v otázce determinismu, ideje zla, zavedení abstraktních jednotlivých přirozeností pro jednotlivá stvořená jsoucna apod.). Na konci svého příspěvku se snažil propojit Stanislavovy názory na ideje s jeho pozdními eklesiologickými spisy pocházejícími z polemiky o reformní program vedené s jeho bývalým žákem Janem Husem.

Milánská mezinárodní wyclifovská konference přinesla řadu podnětných i důležitých odborných referátů, které významným způsobem posunuly perspektivy současné diskuse, stejně tak otevřela nově horizonty, ovšem obnažila i podstatná rezidua ve výzkumu či dokonce naznačila nové úkoly pro budoucnost. Bezpochyby nejdůležitější těžiště budoucí práce spočívá v intenzivním výzkumu rukopisných památek (ať již známých či dnes neznámých) a v editorské práci na doposud nevydaných traktátech Evangelického doktora, konkrétně na pojednáních *De ideis* (k vydání a do tisku připravil editorský tým kolem Ivana J. Müllera), *De tempore* (na edici pracuje Włodzimierz Zega), *De scientia Dei (editio princeps*

⁸ Richard SOUTHERN, *Robert Grosseteste, The Growth of an English Mind in Medieval Europe*, Oxford 1986; Alain DE LIBERA, *La querelle de universaux. De Platon à la fin du Moyen Âge*, Paris 1996 (2014²); Edgard LAIRD, *Grosseteste, Wyclif, and Chaucer on Universals*, in: J. P. Cunningham (ed.), *Robert Grosseteste, His Thought and Its Impact*, Toronto 2012, s. 217–226.

nedávno dokončil a do tisku připravil Luigi Campi), *Super Physicorum* (připravuje editor-
ský tým kolem Ivana J. Müllera). K tomu musíme dále připočíst (staro-)nový úkol, jehož
těžiště spočívá v editorské práci na spolehlivých historicko-kritických edicích, které by
nahradily nevyhovující dostupnou ediční řadu Wyclif Society. I v tomto směru již někteří
badatelé napřímili své síly, konkrétně Mark Thakkar (*De logica a Logice continuatio*), edi-
torský tým kolem Ivana J. Müllera (obě *Purgans* a dále *De intellectione Dei, De volucione
Dei*) či Luke DeWeese (*De incarnatione Verbi*). Druhý neméně důležitý okruh představuje
rekontextualizace široké palety aspektů myšlenkového i literárního dědictví Evangelického
doktora do rámce pozdně středověké tradice. Jestliže v poslední dekádě byla v současném
odborném diskursu věnována značná pozornost logicko-sémantickým teoriím či biblic-
ké hermeneutice Jana Wyclifa, případně šíření wyclifismu v lollardském prostředí nebo
kritickým reakcím ať již na Wyclifa či lollardy, poněkud stranou zůstala politická teorie,
eklesiologie či morální teologie anglického reformního mistra nebo i přírodně-filosofické
teorie. I v těchto oblastech bude třeba přesněji včlenit a odhalit spojnice či souvislosti
s mysliteli před působením Wyclifa i po něm. Ovšem i v tomto směru vykročilo několik
badatelů, zdá se, správným směrem. Druhá mezinárodní milánská konference však oproti
prvnímu symposiu přesvědčivě ukázala nedocenitelný význam českých zemí – a mnoha
bohemikálních kodexů – pro přenos i recepci idejí Evangelického doktora. Více než polo-
vina z přednesených referátů se ať již přímo či nepřímou dotkla bohemikálního rukopisného
materiálu a hned čtyři badatelé na milánském fóru pocházeli z České republiky. S jistou
hrdostí můžeme tedy konstatovat, že po ztrátě některých našich významných badatelů –
Roberta Kalivody, Amedeo Molnára, Viléma Herolda, Jiřího Kejře či Miloslava Ransdorfa –
disponuje české bádání nejenom zralými badateli, nýbrž i mladými adepty, kteří jsou
schopni zasáhnout do aktuální odborné diskuse. Stojí před nimi nelehký úkol – podobně
jako před některými badateli z počátku devadesátých let 20. století, kteří započali s výzku-
mem oxfordských realistů – rozšířit povědomí o významu českého realismu a začlenit jej
do hlavního narativu pozdně středověké tradice myšlení.

Martin Dekarli

Konference o mistru Matouši Collinovi z Chotěřiny

Ve dnech 2. až 3. června 2016 se konala mezioborová konference k 500. výročí naro-
zení a 450. výročí úmrtí jednoho z nejvýznamnějších profesorů pražské univerzity starší-
ho období, zakladatele naší grecistiky a vůdčí osobnosti humanismu v českých zemích,
M. Matouše Collina z Chotěřiny (1516–1566). Jeho činnost byla předmětem zkoumá-
ní z mnoha zorných úhlů: univerzitního, školského, muzikologického, teatrologické-
ho, z pohledu knižní kultury, jeho veřejného působení, z konfesionálního hlediska nebo
očima jeho následovníků. Tomu odpovídalo i členění konference do jednotlivých sekcí
(I. Matouš Collinus – osobnost a jeho rodné město, II. Matouš Collinus a partikulární škol-
ství, III. Matouš Collinus a hudební kultura v českých zemích, IV. Recepce Collinova života
a díla v následujících staletích, V. Matouš Collinus a humanistická kultura doma i za hra-
nicemi). Závěrečná část byla koncipována obecněji jako diskuse na téma „Humanismus
v českých zemích“. K pořádání se spojily tři instituce (Nadace pro dějiny kultury ve střední